

Kitap Tanıtımı /Book Review

Doris Behrens-Abouseif, *Fathallah and Abu Zakariyya: Physicians under the Mamluks*, Institut Français d'Archéologie Orientale, Cairo 1987, 52 s.

M. Fatih YALÇIN*

Tanıtımı yapılan bu kitap, vakıf sahibi iki hekimin sosyal statüsünü ele almaktadır. Kitabın yazarı Doris Behrens-Abouseif'in¹ bu çalışmada daha önce yayınlanmamış vakfiyelerden yararlanmış olması, çalışmanın ayırt edici özelliklerinden birini teşkil etmektedir. Kitabın diğer bir özelliği, ele alınan dönemde hekimlerle ilgili kaleme alınan az sayıdaki çalışmadan biri olmasıdır. Hiç şüphesiz hekimleri konu edinen çalışmaların sayıca az olmasının en önemli nedeni, kaynaklarda hekimlerle ilgili bilgilerin kıt olmasıdır.

Konusu ve yararlandığı kaynaklar bakımından dikkat çeken bu çalışmada, öncelikle Memlûkler döneminde hekimlik müessesesi genel bir çerçeve vermek amacıyla ele alınmıştır. Daha sonra çalışmanın ana temasına geçilerek, Sultan Berkuk (1382-1399) ve oğlu Ferec (1399-1405) döneminde reîsü'l-etibbâlık (hekimbaşılık) ve sultanın sır kâtipliğini yapmış olan Fethullah b. Mutasım (ö. 816/1413) ile Sultan Kayıtbay döneminde (1468-1496) ortopedi ve cerrâhî uzmanı olarak görev almış olan Ebû Zekeriyya Yahya b. Abdullah (ö. 887/1482-3) isimli zenginliği ile bilinen iki hekimden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde yazar, Ortaçağ İslam dünyasında tıp alanında dâhiliye, cerrahlık ve göz hastalıkları olmak üzere üç çeşit uzmanlık bulunduğunu ve bazen bunlara ortopedinin de ilave edildiğini belirtmektedir. Burada önemli bir tespitte bulunan yazara göre, doktorlar arasında bir hiyerarşi mevcuttur.

---

* Arş.Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mfyalcin@sakarya.edu.tr

1 Hâl-i hâzırda İngiltere'de Londra Üniversitesi'ne bağlı SOAS'ta (School of Oriental and African Studies) çalışmalarını sürdürmektedir. Buradaki görevinden önce Kahire'de Amerikan Üniversitesi, Almanya'da Hamburg ve Freiburg Üniversiteleri'nde görev yapmıştır. Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Türkçe gibi çok sayıda dil bilen Doris, çalışmalarını daha çok XIII.-XIX. yüzyılda Mısır ve Suriye'de kentleşme, süsleme sanatı ve mimarî eserler üzerine yoğunlaştırmıştır. O, bu konuları çalışırken vakfiye ve kitabelere de başvurmuştur. Bu durum, sosyal hayat, sanat ve iktisat tarihi bakımından zengin bilgiler içeren vakfiyeler ve kitâbelerle desteklenmiş çalışmalarının özgünlüğünü artırmaktadır.

Buna göre hekim unvanına sahip olanlar, göz hastalıkları doktoru ve cerrahtan rütbece daha üsttedir.

İkinci bölümde sağlık alanında çalışan hekimlerden sorumlu kimseler için kullanıldığı ifade edilen *reîs* kavramı incelenmiştir. Kaynaklarda tıp alanında *reîs* unvanının *reîsü'l-etibbâ*, *reîsü'l-kehhâl* (göz hekimlerinden sorumlu hekim) ve *reîsü'l-cerrâhiyyin* (cerrâhlardan sorumlu hekim) olmak üzere üç farklı kullanımına dikkat çekilmesine rağmen bunlarla ilgili yeterli bilgi aktarılmamıştır. Yazar, kaynaklarda *reîsü'l-etibbâlar* dışındakilere dair çok fazla bilgi bulunmayışının bu durumu ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Yine aynı sebepten, bu üç *reîs* arasında nasıl bir hiyerarşi olduğu hakkında bir değerlendirme yapılamadığını söylemektedir. Fakat söz konusu durumun ortaya çıkmasında yazarın kaynaklarda bu unvanlara sahip hekimlerin hepsini incelememesi ve yüzeysel bir tarama yapmak suretiyle karşısına çıkan birkaç hekimle yetinmesinin etkisini göz ardı etmemek gerekir.

Önemli bazı tezlerin ileri sürüldüğü üçüncü bölüm, hekimlerin eğitimi ve ihtisaslaşmasına ayrılmıştır. Yazar, XII. yüzyıla kadar hekimlerin aynı zamanda felsefe ilmini bildiklerini, ancak bu durumun daha sonra değişime uğradığı görüşündedir. Yazarın bu görüşü, Müslümanların XII. yüzyıla kadar tıp sahasında oldukça ilerlemiş olduklarını düşündürmektedir. Zira o, bu yüzyıldan sonra Müslüman hekimlerin tıp ilminden daha çok dinî ilimlerle meşgul olma-ya başladıklarını ve bu durumun onların hekimlik dışında görevler almalarını kolaylaştırdığını söylemektedir. Burada yazar, doğrudan belirtmese de ele aldığı dönemde Müslümanların tıp ilminde yeterince başarılı olmadıklarını ve hekimlik dışındaki görevleri daha çok tercih ettiklerini ima etmektedir.

Hastane ve evlerde yapılan tıp eğitiminden çok kısa olarak bahseden yazar, tıp alanında kullanılan icazet sistemine de kısaca değinmektedir. Bir hekim adayının *reîsü'l-etibbâdan* icâzet almadan göreve başlayamadığını bununla birlikte icazet sahibi olmanın da uzman olmak anlamına gelmediğini savunmaktadır. Yazarın bu kanaate varmasında tıp eğitiminin yetersizliği ve icazet sistemindeki nesnel olmayan hususların etkili olduğu düşünülebilir. Ancak bu hususlar yeterince delillendirilmeden genel sonuçlar şeklinde verilmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü, Gayrimüslim hekimlerle ilgilidir. Yazar, İslam toplumlarında Hristiyan ve özellikle Yahudi hekimlerin tıp alanında önemli rol oynadıklarını ifade etmekle birlikte, gayrimüslimlerin tıp alanında etkin olmalarının sebebini kesin olarak açıklayamamaktır. Bu konuda bir tahminde bulunarak Müslüman alimlerin tıp ilmine çok az ilgi gösterdiği düşüncesini

taşıdığını aktarmaktadır. Memlûkler'in seleflerine göre gayrimüslimlere daha az hoşgörölü olduğunu savunan yazar, bu dönemde tıp ilminde başarılı olan İbn Ebî Hüleykâ gibi bazı gayrimüslim hekimlerin önemli görevleri üstlenebilmek için ihtida etmeleri gerektiğine dair bazı örnekler sunmaktadır.

Kitabın beşinci bölümünde Memlûkler döneminde hekimlik mesleğine karşı tutum ele alınmaktadır. Yazar, İslam dünyasında tıp ilmine duyulan ilgiyle hekimlik mesleğinin statüsü arasında bağlantı kurmaktadır. Buna göre incelenen dönemde tıbbın gerilemesi ile hekimlik mesleği önemini kaybetmiştir. Yazar bu durumu, tabii ilimlerin imana yönelik bir tehdit olarak algılayanların artışına bağlamaktadır. Ayrıca devlet adamlarının yaptırdığı hastaneleri de tıp ilminin gelişiminden ziyade sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik bir adım olarak nitelemektedir. Müslümanlar arasında tıp eğitiminin yeterince geliştirilip yaygınlaştırılmaması neticesinde hekimlik mesleğinin gayrimüslimler tarafından da yürütüldüğünü belirtmektedir.

Kitabın altıncı ve yedinci bölümü, hekim Fethullah b. Mutasım ve Ebû Zekerıyya Yahya b. Abdullah'ın hayatına ve sosyal statüsüne ayrılmıştır. Yazar, bu hekimlerin meslek kariyerlerinin yükselişine ve itibar kaybetmeleri sonucu kariyerlerinin sona ermesi sürecine yer vermiştir. Her ikisi de aslen Yahudi olan bu hekimlerin kültürlü bir aileden geldiklerini ve servetleri ile öne çıktıklarını ifade eden yazar, bu servetin kaynağını aramıştır. Yazarın ulaştığı sonuç, onların servet sahibi olmasında hekimlik mesleğinin tek etken olmadığıdır. Ancak yazar, Müslümanların tıp alanına ilgi göstermemesi ile hekimlik mesleğinin gelir getirmemesi arasında bir bağ olup olmadığına değinmemektedir.

Son olarak ekler kısmında öncelikle Fethullah b. Mutasım ve Ebû Zekerıyya Yahya b. Abdullah'ın vakıflarının vakfiyelerinin özetine ve değerlendirmesine yer vermiştir. Daha sonra her iki vakfiyeyi de neşretmiştir. Ardından da tedavi yöntemleri ve hekimlerle ilgili on iki minyatür ve Fethullah ile Ebû Zekerıyya'nın vakıflarına ait vakfiyelerinin orijinallerinden birer sayfa örnek koymuştur.

Çok sayıda değerli kitap ve makaleye imza atan Doris Behrens-Abouseif'in bu küçük hacimli eseri, Memlûkler dönemi tıp tarihine dair genel bir çerçeve çizmesi ve bazı önemli çıkarımları ile yeni çalışmalara ışık tutması bakımından yararlıdır. Bu eserde hekimlerle ilgili sunulan temel bilgiler, çoğu zaman yüzeysel kalmıştır. Bununla birlikte zaman zaman farklı toplumlarda yaşamış hekimlerin durumunun karşılaştırmalı olarak verilmesi önemlidir.

Öte yandan bazen kaynakların kapsamlı bir şekilde analiz edilmemesi, kolaycı bir yaklaşımla çıkarımların tahminden ibaret olmasına ve bazı iddiaların yeterince detaylandırılmamasına neden olmuştur.